

Dorota Kanarek-Lizik

Modele adaptacji skazanych do warunków więziennych : wyniki badań własnych

Resocjalizacja Polska (Polish Journal of Social Rehabilitation) 4, 193-213

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

*Dorota Kanarek-Lizik**

Modele adaptacji skazanych do warunków więziennych – wyniki badań własnych

Dla człowieka wolność jest jedną z najcenniejszych wartości, dlatego pozbawienie wolności oznacza dla skazanych dotkliwą karę. Skazani przeżywają głęboką depryzację potrzeb biopsychicznych, a pobyt w warunkach izolacji więziennej traktują jako wydarzenie przeciwstawne do dotychczasowego życia. Przebywanie w świecie zamkniętym, za murami więzienia, rodzi konieczność przystosowania się do warunków w nim panujących. Tematyka adaptacji skazanych do warunków więziennych, choć często poruszana w literaturze przez naukowców i praktyków, nie jest w pełni wyjaśniona. Zmieniają się warunki oraz ludzie, którzy przebywają w zakładach resocjalizacyjnych. Dlatego uzasadnione staje się podjęcie tych treści przez autorkę. Celem niniejszego opracowania jest prezentacja wyników badań własnych dotyczących typów przystosowania skazanych do warunków więziennych.

Typy przystosowania do warunków więziennych

Pojęcia „adaptacja” i „przystosowanie” cieszą się współcześnie dużym zainteresowaniem, głównie ze strony penitencjarystów. Powstało wiele prac teoretycznych, przeprowadzono różnorodne badania empiryczne. Jednak w większości prac podejmujących ten temat nie porusza się aspektu adaptacji do warunków izolacji więziennej. Problem przystosowania się skazanych do specyficznych warunków panujących w jednostkach penitencjarnych nie uzyskał jak dotąd pozycji na miarę jego znaczenia.

Więźniowi, który rozpoczyna odbywanie kary pozbawienia wolności, nie pozostaje nic innego, jak przystosować się do warunków izolacji więziennej. Do jednostki penitencjarnej trafia człowiek, który posiada określone cechy osobowości, swoiste doświadczenie, zachowuje świeżą pamięć określonych powiązań z otoczeniem, w którym wcześniej

* Dr Dorota Kanarek-Lizik, Kujawsko-Pomorska Szkoła Wyższa w Bydgoszczy.

żył i pracował. Wszystko to może sprzyjać, bądź przeciwnie, utrudniać, proces adaptacji więziennej.

Trafna jest opinia Z. Boruckiego¹, który podkreśla, że określenia „adaptacja” oraz „przystosowanie” mają różne konteksty, pierwszy wyraźnie biologiczny, drugi zaś zdecydowanie socjopsychologiczny. Jednakże w praktyce obydwu tych pojęć używa się zamiennie. Takie podejście prezentuje T. Tomaszewski, który sprowadza adaptację i przystosowanie do „zmiany samego podmiotu stosownie do stanu sytuacji zewnętrznej”². Przystosowanie się oznacza więc w istocie zdolność dopasowania się człowieka do zmieniających się warunków zewnętrznych, zarówno fizycznych jak i społecznych, oraz umiejętność osiągnięcia w nich ważnych dla siebie celów.

Na ogół przyjmuje się (doświadczenie penitencjarne autorki niniejszego opracowania potwierdza ten sąd³), że do środowiska więziennego przystosowani są lepiej przestępcy wielokrotni⁴. Przemawia za tym ich bogate doświadczenie i wyuczone już mechanizmy adaptacyjne. Jednak niezależnie od tego większość więźniów musi zmierzyć się z tzw. ochronnym lub regresywnym typem przystosowania się opisywanym przez K. Obuchowskiego⁵. Polega on na obniżeniu poziomu aspiracji w sytuacji zwiększonych ograniczeń środowiska i pogodzeniu się z tym, że nie można osiągnąć tego, co by się chciało zdobyć.

Skazany, który po raz pierwszy trafia do więzienia, aby odbyć orzeczoną przez sąd karę pozbawienia wolności różni się od skazanego, który kolejny już raz styka się z izolacją więzienną. Jednak zarówno recydywista, jak i skazany odbywający karę pierwszy raz, wybiera odpowiednią taktykę radzenia sobie w tej trudnej dla niego sytuacji.

Na kilka ogólnych technik (modeli) radzenia sobie z dolegliwościami sytuacji więziennej, a jednocześnie sposobów zmniejszania rozbieżności między środowiskiem zamkniętym, a światem zewnętrznym wskazuje E. Goffman⁶. Wyróżnił on pięć następujących technik: wycofanie, bunt, zadomowienie, konwersja oraz zimna kalkulacja.

Wycofanie się z sytuacji to typ przystosowania polegający na radykalnym odcięciu się od otoczenia i koncentracji wyłącznie na sobie, swoich sprawach i tym, co skazanego dotyczy bezpośrednio. Ten typ przystosowania oznacza także zubożenie na sprawy innych, rozluźnienie z nimi kontaktów oraz brak zainteresowania więźnia tym, co go otacza. Ta eskapistyczna strategia prowadzić może do nadużywania mechanizmów obronnych, złasz-

¹ Z. Borucki. *Teoretyczna koncepcja przystosowania ogólnego we współczesnej psychologii*. „Zeszyty Naukowe WSP” Szczecin 1976, 15, s. 258–286.

² T. Tomaszewski. *Psychologia jako nauka o człowieku*. Warszawa 1967, s. 230.

³ Autorka w latach 1991–2007 była funkcjonariuszem służby więziennej, pracowała w Areszcie Śledczym w Bydgoszczy na stanowisku wychowawcy działu penitencjarnego.

⁴ Zob. np. M. Wolfgang. *Quantitative analysis of adjustment to the prison community*. „Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science” 1961, 51, 607–618.

⁵ K. Obuchowski. *Model i typ przystosowania psychicznego człowieka*. „Zeszyty Naukowe UAM” 1961, 5.

⁶ E. Goffman. *Charakterystyka instytucji totalnych*. W: *Elementy teorii socjologicznych*. Warszawa 1975, cyt. za: M. Ciosek. *Człowiek w obliczu izolacji więziennej*. Gdańsk 1996, s. 156–158.

cza ucieczki w marzenia i idealizacji, a dalej do nadmiernego egocentryzmu, więziennego infantylizmu, a nawet ostrej depersonalizacji i autyzmu.

Inny model przystosowania to taktyka **buntu**. Technika ta ma postać albo bezkompromisowej, zdecydowanej i jawnej postawy oporu i wrogości wobec personelu (typowej zwłaszcza dla pierwszej fazy uwięzienia), albo postać bardziej sekretnej niechęci wobec administracji znajdującej wyraz w uczestnictwie w drugim życiu (podkulturze więziennej). Zwykle jednak postacie te przeplatają się ze sobą i przenikają wzajemnie.

Zadomowienie to kolejny typ przystosowania. Taktyka ta, typowa jak się zdaje dla rezydentów, polega na stworzeniu sobie w więzieniu możliwości pewnej swobody działania i względnie stabilnych, znośnych warunków egzystencji. Ten typ przystosowania mogą realizować tylko niektórzy skazani. Chodzi tu o osoby nieprzeżywające szoku uwięzienia, odporne na sytuacje trudne, makiawelistyczne, o przewadze orientacji poznawczej nad emocjonalną oraz zdolne do szybkiej orientacji w sytuacji. Osoby te są jednocześnie fasadowo serdeczne, ujmujące i usługowe, czym pozyskują życzliwość zarówno współwięźniów jak i personelu. Należy przypuszczać, że większość wśród tych więźniów stanowią psychopaci, przyjmujący tę strategię przystosowania.

Konwersja polega na tym, że skazany wydaje się przyjmować wszystkie poglądy personelu, jest posłuszny, zdyscyplinowany, wychodzący naprzeciw. Słowem – jest wzorem doskonałego więźnia, który nie stwarza żadnych problemów wychowawczych. Jednak ta uległość, podporządkowanie się strażnikom i wychowawcom jest często pozorem. Więzień perfekcyjny, najczęściej funkcyjny, dba bowiem przede wszystkim o swoje interesy, które znajdują ostatecznie pomysły dla niego rozwiązanie.

Zimna kalkulacja to kombinacja różnych sposobów adaptacji więziennej głównie techniki zadomowienia i konwersji. Polega ona na wykorzystaniu przez skazanego tajemnic, słabości i kruczków personelu oraz zwyczajów więźniów po to, by zdobyć dla siebie oficjalnie zakazane gratyfikacje⁷.

Na inny możliwy sposób adaptacji wskazała J. Sikora⁸. Opisała ona mechanizm hamowania procesu przeżywania sytuacji bolesnej, który może być stosowany z powodzeniem także przez niektórych więźniów. Mechanizm taki w przypadku więźniów polegałby na tym, że skazani starają się nie myśleć o domu i wolności, unikają rozmów na ten temat, kształtują u siebie postawę obojętności wobec życia poza murami oraz zapełniają czas pobytu w zakładzie innymi możliwymi formami zajęć. Tym sposobem bronią się jakby przed naporem bardzo przykrych emocji w sytuacji, której nie mogą zmienić na lepsze.

Mechanizm ten znajduje wsparcie w retrospektywnej dewaluacji, technice obronnej polegającej na pomniejszaniu wartości wspomnień czy przeżytych na wolności stanów. Sposobami walki z narastającym napięciem psychicznym wywołanym izolacją mogą być także inne mechanizmy obronne, stosowane we wszystkich typach sytuacji trudnych⁹.

⁷ M. Ciosek. Dz.cyt., s. 156–158.

⁸ J. Sikora. *Problemy resocjalizacji w świetle badań psychologicznych*. Warszawa 1978.

⁹ M. Ciosek. Dz.cyt., s. 158.

Jeszcze inne ujęcie adaptacji przedstawił Jean Piaget w swojej teorii rozwoju umysłowego. Dzieła tego szwajcarskiego psychologa wywarły ogromny wpływ na współczesną psychologię światową, a zwłaszcza na psychologię dziecka. Teoria rozwoju inteligencji J. Piageta rozumiana jest w kategoriach tzw. epistemologii genetycznej, czyli rozwojowej teorii poznania. Autor teorii ujmuje rozwój, jako ciąg jakościowych zmian w strukturach poznawczych i aktywności intelektualnej dziecka. Rozwój ma charakter ciągły, a zarazem stadialny. Każde stadium stanowi odrębną całościową strukturę i organizację złożoną z szeregu struktur cząstkowych. Kolejność stadiów jest stała i nieodwracalna, przyporządkowanie do wieku życia i granice czasowe mogą jednak różnić się zależnie od warunków kulturowych i właściwości indywidualnych¹⁰.

Ważnym pojęciem w systemie teoretycznym Piageta jest inteligencja. Piaget uważa ją za formę zachowania przystosowawczego, rodzaj aktywności, która nie jest zdolnością wrodzoną, lecz rozwija się, przybierając różną postać w kolejnych stadiach. Motorem rozwoju jest dążenie organizmu do zapewnienia równowagi ze środowiskiem; zależy ona zarówno od struktury organizmu, jak też od właściwości środowiska. Uznając rolę takich czynników rozwoju jak dojrzewanie anatomiczno-fizjologiczne organizmu i wpływy społeczno-kulturowe w procesie uczenia się, Piaget wysuwa jednak na plan pierwszy czynnik równoważenia struktur poznawczych, który jest siłą napędową rozwoju jednostki, zmierzającej do autoregulacji swych stosunków z otoczeniem¹¹.

Dla wyjaśnienia istoty rozwoju psychicznego Piaget używa zaczerpniętych z biologii pojęć organizacji i adaptacji. Pojęcie organizacji oznacza, że poszczególne struktury stanowią część zorganizowanej całości funkcjonalnej i same organizują się w całość. Adaptacja składa się z zaś z dwóch wzajemnie dopełniających się procesów: asymilacji i akomodacji, z których pierwszy oznacza przekształcenie otoczenia, w znaczeniu dopasowywania go do własnej struktury podmiotu, drugi zaś – na odwrót – przekształcenie własnej struktury w celu dorównania wymaganiom otoczenia.

Rozwijając powyższe definicje, można dodać, że proces asymilacji polega na przyswajaniu przez dziecko nowych informacji o świecie zewnętrznym i włączaniu ich do schematów czynności, jakimi ono w danym wieku rozporządza. Pewne informacje zostają przy tym włączone w już istniejące, gotowe schematy, inne wymagają wytworzenia nowych schematów czynnościowych. Obiektem aktywności dziecka są rozmaite przedmioty i osoby z jego otoczenia. Dziecko pragnie je wyodrębnić i poznać, aby nawiązać z nimi kontakt, co poszerzy zarazem jego doświadczenie. Gdy jednak sytuacja zewnętrzna uniemożliwia asymilowanie bodźców w ramach aktualnie istniejącej organizacji schematów, występuje drugi rodzaj procesów adaptacyjnych, tj. akomodacja. Polega ona na dostosowywaniu się do nowych warunków zewnętrznych przez zmiany w podmiocie: dziecko przekształca swe zachowanie

¹⁰ M. Przetacznik-Gierowska, G. Makiello-Jarza. *Psychologia rozwojowa i wychowawcza wieku dziecięcego*. Warszawa 1985, s. 68.

¹¹ Tamże, s. 69.

zgodnie z obiektywnymi własnościami przedmiotów. A zatem asymilacja to przyswajanie z zewnątrz obiektów stosownie do własnej struktury i używanie ich zgodnie z poziomem organizacji tej struktury, akomodacja zaś to dostosowywanie własnej organizacji zewnętrznej do cech środowiska i do zewnętrznej sytuacji¹².

Metodologia badań własnych

Przedmiotem analizy są modele adaptacji skazanych recydywistów penitencjarnych i dorosłych pierwszy raz odbywających karę pozbawienia wolności. Badania zostały przeprowadzone w dwóch oddziałach zewnętrznych podlegających Aresztowi Śledczemu w Bydgoszczy, tj. w zakładzie typu otwartego dla mężczyzn recydywistów penitencjarnych (Bydgoszcz, ul. Toruńska 276) oraz w zakładzie typu otwartego dla mężczyzn odbywających karę po raz pierwszy i dla młodocianych (Zamrzenica, powiat tucholski). W Oddziale Zewnętrznym w Zamrzenicy w czasie badań nie przebywali skazani młodociani. Przebadano wszystkich więźniów w obydwu oddziałach zewnętrznych, którzy wyrazili na to zgodę. W Oddziale Zewnętrznym w Bydgoszczy 87 więźniów (przy stanie oddziału: 116), natomiast w Oddziale Zewnętrznym w Zamrzenicy w badaniach uczestniczyło 55 więźniów, tj. wszyscy przebywający w oddziale. Zatem łącznie zostało przebadanych 142 więźniów. Badania w Oddziale Zewnętrznym w Bydgoszczy przeprowadzono 9.12.2008 r., natomiast badania w Oddziale Zewnętrznym w Zamrzenicy odbyły się 27.11.2008 r.

Do analizy modeli adaptacji skazanych do warunków więziennych zastosowano **kwestionariusz dotyczący modelu adaptacji skazanych do warunków więziennych**¹³, który został opracowany przez autorkę artykułu. Kwestionariusz ten zawiera 24 twierdzenia. Na każde zdanie skazany udzielał odpowiedzi, zakreślając TAK lub NIE. Twierdzenia dotyczą pięciu technik przystosowania wskazanych przez E. Goffmana, tj. wycofania, buntu, zadomowienia, konwersji i zimnej kalkulacji. Autorka mając na uwadze powyższe techniki przystosowania, samodzielnie przygotowała twierdzenia kwestionariusza. Rozkład twierdzeń w kwestionariuszu jest następujący: 1–6 wycofanie, 7–11 bunt, 12–16 zadomowienie, 17–21 konwersja, 22–24 zimna kalkulacja.

Pytania zawarte w kwestionariuszu zostały dobrane na podstawie literatury, opierając się na własnym wieloletnim doświadczeniu penitencjarnym autorki oraz w wyniku konsultacji przeprowadzonych z wychowawcami i psychologami więziennymi.

Kwestionariusz kończą dane o ankietowanym (tzw. metryczka): wiek, popełnione przestępstwo, miejsce zamieszkania, pochodzenie społeczne, wykształcenie, stan cywilny, wysokość wyroku oraz zatrudnienie przed odbywaniem kary pozbawienia wolności. W tym miejscu skazani sami wpisywali dane.

¹² Tamże, s. 70.

¹³ Kwestionariusz dotyczący modelu adaptacji skazanych do warunków więziennych znajduje się w aneksie 1.

Odpowiedzi na poszczególne twierdzenia w kwestionariuszu umożliwiły m.in. rozpoznanie tych modeli adaptacji, które są najbardziej typowe dla badanych grup, tj. recydywistów penitencjarnych i dorosłych pierwszy raz odbywających karę.

Badanie powyższym narzędziem zostało powtórzone w przypadku dorosłych pierwszy raz odbywających karę po upływie 6 miesięcy, aby ustalić czy nastąpiła zmiana typu przystosowania tych skazanych.

Charakterystyka socjodemograficzna badanych

Poniżej zostaną zaprezentowane dane uzupełniane przez skazanych w tzw. metryczce umieszczonej na zakończenie kwestionariusza dotyczącego modelu adaptacji skazanych do warunków więziennych. Uzyskane wyniki przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Wiek recydywistów penitencjarnych

Wiek	Liczba badanych	Struktura [%]
21–30	19	21,8
31–40	21	24,1
41–50	25	28,7
Powyżej 50	22	25,3
Razem	87	100,0

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych.

Recydywiści penitencjarni to badani, których porównywalny odsetek stwierdzono we wszystkich przedziałach wiekowych, tj. od 21,8% do 28,7% (tabela 1). Taki udział recydywistów w poszczególnych kategoriach wiekowych wynika z faktu, że byli to skazani w różnym wieku. W tej grupie badanych znajdowali się więźniowie młodzi (21–30 lat), np. tacy, którzy dwukrotnie zostali skazani za popełnienie przestępstwa przeciwko mieniu. Skazani starsi (31–40 lat i 41–50 lat) to prawdopodobnie badani, którzy wielokrotnie przebywali w warunkach izolacji więziennej. Najstarsi skazani w wieku 51 lat i więcej to ci, którzy karierę przestępczą zaczęli na początku lat 80. XX w. Poprzez kolejne pobyty w więzieniu, których mogło być nawet kilkanaście, stali się multirecydywistami.

W tabeli 2 zaprezentowano dane dotyczące rodzaju popełnionego przestępstwa w grupie recydywistów penitencjarnych.

W zdecydowanej większości znajdowali się skazani, którzy popełnili przestępstwa przeciwko mieniu (64,4%). Sprawcy przestępstw innych to prawie 1/3 badanych (32,2%). Badani recydywiści w niewielkim odsetku popełniali przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu, odnotowano takich czynów zaledwie 3,4%.

Tabela 2. Rodzaj przestępstwa recydywistów penitencjarnych

Rodzaj przestępstwa	Liczba badanych	Struktura [%]
Przeciwko życiu i zdrowiu	3	3,4
Przeciwko mieniu	56	64,4
Inne	28	32,2
Razem	87	100,0

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych.

Recydywiści wywodzili się głównie ze środowisk miejskich (łącznie 82,7%), przy czym ponad połowa badanych pochodziła z miast średnich (54%). Tylko 17,2% badanych to mieszkańcy wsi, co przedstawiono w tabeli 3.

Tabela 3. Miejsce zamieszkania recydywistów penitencjarnych

Miejsce zamieszkania	Liczba badanych	Struktura[%]
Wieś	15	17,2
Miasto średnie	47	54
Miasto duże	25	28,7
Razem	87	100,0

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych.

Więźniowie deklarowali w ankiecie najczęściej pochodzenie robotnicze (78,2%). Wynik ten ma ścisły związek z danymi zawartymi w tabeli 6, gdzie wykazano że większość badanych pochodziła z miast średnich i dużych. Pochodzenie chłopskie podało 11,5% badanych, natomiast pochodzenie inteligenckie 10,3% badanych (tabela 4).

Tabela 4. Pochodzenie społeczne recydywistów penitencjarnych

Pochodzenie społeczne	Liczba badanych	Struktura[%]
Chłopskie	10	11,5
Robotnicze	68	78,2
Inteligenckie	9	10,3
Razem	87	100,0

Źródło: opracowanie własne.

Recydywiści to skazani słabo wykształceni (tabela 5), najwięcej z nich ukończyło zasadnicze szkoły zawodowe (44,8%) i szkoły podstawowe (26,4%). Wykształcenie średnie

posiadało 18,4% badanych. Brak wykształcenia podstawowego deklarowało 10,3% więźniów. Żaden z recydywistów nie ukończył studiów wyższych.

Niski poziom wykształcenia jest jednym z czynników kryminogennych, a więc takich które sprzyjają rozwojowi przestępczości. Czynnikiem ten mógł w konsekwencji doprowadzić do popełnienia przestępstwa.

Tabela 5. Wykształcenie recydywistów penitencjarnych

Wykształcenie	Liczba badanych	Struktura [%]
Niepełne podstawowe	9	10,3
Podstawowe	23	26,4
Zasadnicze zawodowe	39	44,8
Średnie	16	18,4
Wyższe	0	0
Razem	87	100,0

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych.

W tabeli 6 przedstawiono stan cywilny badanych. Wśród skazanych największą grupę stanowili kawalerowie (39,1%). Odsetek żonatyh oraz rozwiedzionych i wdowców kształtuje się na podobnym poziomie (31%; 29,9%). Wynik dotyczący kawalerów może wskazywać na to, że więźniowie w wyniku odbywania kolejnych kar pozbawienia wolności nie mieli możliwości założenia rodziny. Z kolei wysoki odsetek rozwiedzionych (z danych wynika, że wdowcy stanowili mniejszość w tej grupie) może sygnalizować, że przyczyną rozpadu rodziny była aktywność przestępcza badanych.

Tabela 6. Stan cywilny recydywistów penitencjarnych

Stan cywilny	Liczba badanych	Struktura [%]
Kawalerowie	34	39,1
Żonaci	27	31,0
Rozwiedzeni i wdowcy	26	29,9
Razem	87	100,0

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych.

Recydywiści głównie odbywali kary krótkoterminowe do 3 lat pozbawienia wolności (44,8%). Jednak podobny wynik uzyskano w przypadku kar średnioterminowych, tj. od 3–10 lat pozbawienia wolności (41,4%). Kary długoterminowe, tj. powyżej 10 lat pozbawienia wolności odbywało 13,8% badanych (tabela 7).

Tabela 7. Wysokość orzeczonej kary wobec recydywistów penitencjarnych

Wysokość orzeczonej kary	Liczba badanych	Struktura [%]
Do 3 lat	39	44,8
Od 3 do 10 lat	36	41,4
Powyżej 10 lat	12	13,8
Razem	87	100,0

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych.

Z danych umieszczonych w tabeli 7 wynika, że recydywiści z uwagi na częste wchodzenie w konflikt z prawem byli surowo traktowani przez wymiar sprawiedliwości. Ponad połowa badanych recydywistów odbywała kary wyższe i długoterminowe, tj. 55,2%.

Badani recydywiści przed rozpoczęciem odbywania kary podejmowali pracę dorywczą (49,4%) i systematyczną (38%). Nie pracowało tylko 12,6% badanych, ale z ankiet wynika, że byli to w znacznej części emeryci lub renciści (tabela 8).

Tabela 8. Charakter wykonywanej pracy przed skazaniem recydywistów penitencjarnych

Praca przed skazaniem	Liczba badanych	Struktura [%]
Pracował systematycznie	33	38,0
Pracował dorywczo	43	49,4
Nie pracował	11	12,6
Razem	87	100,0

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych.

Drugą grupę badanych reprezentowali dorośli po raz pierwszy odbywający karę pozbawienia wolności. W tabelach 9–16 przedstawiono dane zawarte w metryczce.

Tabela 9. Wiek dorosłych odbywających karę po raz pierwszy

Wiek	Liczba badanych	Struktura [%]
21–30	27	49,1
31–40	12	21,8
41–50	11	20,0
Powyżej 50	5	9,1
Razem	55	100,0

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych.

Największą grupę stanowili najmłodszy badani w przedziale wiekowym od 21 do 30 lat, tj. 49,1% (tabela 9). Ten wynik potwierdza znaną w kryminologii prawidłowość, że zjawisko przestępczości dotyczy głównie osób młodych. Skazani w przedziałach wiekowych 31–40 i 41–50 łącznie tworzyli grupę nieco mniejszą – 41,8%. Natomiast starszych skazanych w wieku powyżej 51 lat było zaledwie 9,1%.

Omawiając wiek badanych, należy zwrócić uwagę na fakt, iż w momencie podawania danych skazani już odbywali karę pozbawienia wolności, zatem w czasie, kiedy popełniali przestępstwo, byli z pewnością młodszy.

Tabela 10. Rodzaj przestępstwa dorosłych odbywających karę po raz pierwszy

Rodzaj przestępstwa	Liczba badanych	Struktura [%]
Przeciwko życiu i zdrowiu	3	5,5
Przeciwko mieniu	30	54,5
Inne	22	40,0
Razem	55	100,0

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych.

Z danych zawartych w tabeli 10 wynika, że większość badanych zostało skazanych za popełnienie przestępstw przeciwko mieniu (54,5%). Były to przeważnie przestępstwa polegające na kradzieżach i włamaniach. Niewielki odsetek badanych stanowili skazani za przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu (5,5%). Skazani ci przeważnie odbywali kary długoterminowe za zabójstwo. Sprawców przestępstw innych odnotowano 40%.

Tabela 11. Miejsce zamieszkania dorosłych odbywających karę po raz pierwszy

Miejsce zamieszkania	Liczba badanych	Struktura [%]
Wieś	10	18,2
Miasto średnie	31	56,3
Miasto duże	14	25,5
Razem	55	100,0

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych.

Niewielu badanych pochodziło ze wsi – 18,2% (tabela 11). Najliczniejszą grupę tworzyli badani pochodzący z miast średniej wielkości, tj. 56,3%. Natomiast ponad ¼ badanych (25,5%) pochodziła z dużych miast. Łącznie mieszkańcy miast to grupa dominująca – 81,8%.

Tabela 12. Pochodzenie społeczne dorosłych odbywających karę po raz pierwszy

Pochodzenie społeczne	Liczba badanych	Struktura [%]
Chłopskie	7	12,7
Robotnicze	41	74,6
Intelligenckie	7	12,7
Razem	55	100,0

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych.

Z informacji zawartych w tabeli 12 wynika, że skazani dorośli pierwszy raz odbywający karę w większości deklarowali, że pochodzą z rodzin o profilu robotniczym (74,6%). Na pochodzenie chłopskie wskazywało 12,7% badanych. Z rodzin inteligenckich wywodziło się także 12,7% skazanych.

Tabela 13. Wykształcenie dorosłych odbywających karę po raz pierwszy

Wykształcenie	Liczba badanych	Struktura [%]
Niepełne podstawowe	2	3,6
Podstawowe	13	23,6
Zawodowe	26	47,3
Średnie	12	21,8
Wyższe	2	3,6
Razem	55	100,0

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych.

Badani byli osobami, które ukończyły głównie zasadnicze szkoły zawodowe (47,3%), a w dalszej kolejności szkoły podstawowe (23,6%) i średnie (21,8%). Brak wykształcenia podstawowego podało 3,6% badanych. Taki sam odsetek badanych uzyskano w przypadku wyższego wykształcenia skazanych (tabela 13).

Dane te są niepokojące, ponieważ wynika z nich, że 74,5% badanych nie posiada nawet średniego wykształcenia. Można, zatem stwierdzić, że badani więźniowie byli słabo wykształceni.

Większość badanych to kawalerowie (54,5%) oraz żonaci (27,3%). Najmniej liczną grupę stanowili rozwiedzeni i wdowcy – 18,2% (tabela 14).

Wysoki odsetek kawalerów wśród dorosłych pierwszy raz odbywających karę wydaje się uzasadniony z uwagi na ich młody wiek (tabela 9). Osoby te najczęściej były jeszcze silnie związane z rodzicami, od których oczekiwały pomocy i wsparcia.

Tabela 14. Stan cywilny dorosłych odbywających karę po raz pierwszy

Stan cywilny	Liczba badanych	Struktura [%]
Kawalerowie	30	54,5
Żonaci	15	27,3
Rozwiedzeni i wdowcy	10	18,2
Razem	55	100,0

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych.

Tabela 15. Wysokość orzeczonej kary wobec dorosłych odbywających karę po raz pierwszy

Wysokość orzeczonej kary	Liczba badanych	Struktura [%]
Do 3 lat	36	65,4
Od 3 do 10 lat	15	27,3
Powyżej 10 lat	4	7,3
Razem	55	100,0

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych.

Orzeczone wobec badanych kary nie były surowe (tabela 15). Najczęściej skazani odbywali kary krótkoterminowe do 3 lat pozbawienia wolności (65,4%). Kary wyższe w przedziale od 3 do 10 lat odbywało 27,3% badanych. Najsurowsze wyroki powyżej 10 lat orzeczono wobec 7,3% skazanych.

Uzyskane dane potwierdzają liberalne podejście wymiaru sprawiedliwości do sprawców, którzy znaleźli się u progu kariery przestępczej. Niski wyrok był dla nich szansą na szybszy powrót do społeczeństwa.

Tabela 16. Charakter wykonywanej pracy przed skazaniem dorosłych odbywających karę po raz pierwszy

Praca przed skazaniem	Liczba badanych	Struktura [%]
Pracował systematycznie	31	56,4
Pracował dorywczo	19	34,5
Nie pracował	5	9,1
Razem	55	100,0

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych własne.

Badani byli aktywni zawodowo przed osadzeniem w zakładzie karnym. W większości pracowali systematycznie (56,4%) i dorywczo (34,5%). Żadnej aktywności zawodowej

nie przejawiało 9,1% więźniów (tabela 16). Do tej ostatniej kategorii należeli badani, którzy np. otrzymywali rentę, zasiłek dla bezrobotnych, korzystali ze wsparcia Ośrodków Pomocy Społecznej itp.

Analiza modeli adaptacji do warunków więziennych stosowanych przez recydywistów penitencjarnych i dorosłych pierwszy raz odbywających karę pozbawienia wolności

W tabeli 17 zaprezentowano wyniki badań dotyczące rozkładu modeli adaptacji w grupie recydywistów penitencjarnych. Z danych zawartych w tabeli wynika, że najczęściej wybieranym modelem adaptacji wśród recydywistów penitencjarnych było **wycofanie**, takiego wyboru dokonało 18 osób (20,7%). Technikę **buntu**, podobnie jak technikę **zadomowienia**, wybrały 3 osoby (3,4%). Kolejny typ przystosowania **konwersję** wykazała 1 osoba (1,1%). Wśród recydywistów nie było zwolenników modelu adaptacji polegającej na **zimnej kalkulacji**. Łącznie pojedyncze modele adaptacji wykazało 25 osób (28,7%).

Modele mieszane wybrało 29 osób (32,6%). Wśród modeli mieszanych wyróżniają się dwa zestawienia, tj. **wycofanie–bunt–zadomowienie** (4 osoby – 4,6%) oraz **wycofanie–zadomowienie–konwersja–zimna kalkulacja** (4 osoby – 4,6%). Można stwierdzić, że łącznie wyboru modelu adaptacji w formie pojedynczego modelu bądź mieszanego dokonały 54 osoby (61,3%). Wszystkie modele wybrało 5 osób (5,7%), natomiast nie dokonało wyboru żadnego modelu 28 osób (32,2%).

Wśród recydywistów penitencjarnych **najwyższą rangę** uzyskał **model wycofania** – wybrała go największa liczba badanych, tj. 18 osób (20,7%).

Tabela 17. Rozkład modeli adaptacji w grupie recydywistów penitencjarnych

Model adaptacji	Liczba badanych	Struktura [%]
W	18	20,7
B	3	3,4
Z	3	3,4
K	1	1,1
ZK	0	0
W, B	3	3,4
W, Z	2	2,2
W, ZK	1	1,1
W, B, Z	4	4,6
W, B, K	2	2,2

Model adaptacji	Liczba badanych	Struktura [%]
W, Z, ZK	2	2,2
W, K, ZK	2	2,2
B, K, ZK	2	2,2
Z, K, ZK	1	1,1
W, B, Z, K	3	3,4
W, Z, K, ZK	4	4,6
B, Z, K, ZK	3	3,4
Wszystkie	5	5,7
Żaden	28	32,2
Razem	87	100,0

Oznaczenia: W – wycofanie, B – bunt, Z – zadomowienie, K – konwersja, ZK – zimna kalkulacja.

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych.

Tabela 18 przedstawia dane dotyczące rozkładu modeli adaptacji w grupie skazanych dorosłych po raz pierwszy odbywających karę. Pojedyncze modele wykazało 7 osób (12,7%), w tym największą grupę stanowiły osoby, które wybrały model **wycofania**, tj. 5 osób (9,1%). Ponadto 1 osoba wybrała model **zadomowienia** i 1 osoba model **konwersji**.

Tabela 18. Rozkład modeli adaptacji w grupie skazanych dorosłych odbywających karę po raz pierwszy

Model adaptacji	Liczba badanych	Struktura [%]
W	5	9,1
B	0	0
Z	1	1,8
K	1	1,8
ZK	0	0
W, B	1	1,8
W, Z	2	3,6
Z, K	1	1,8
Z, ZK	1	1,8
B, Z, ZK	1	1,8
W, B, Z, ZK	1	1,8

Model adaptacji	Liczba badanych	Struktura [%]
W, B, K, ZK	2	3,6
B, Z, K, ZK	2	3,6
Wszystkie	4	7,3
Żaden	33	60,0
Razem	55	100,0

Oznaczenia: W – wycofanie, B – bunt, Z – zadowolenie, K – konwersja, ZK – zimna kalkulacja.

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych.

Wśród skazanych dorosłych po raz pierwszy odbywających karę **modele mieszane** wybrało 15 osób (27,3%). Najliczniej reprezentowane są trzy zestawienia modeli adaptacji: **wycofanie–zadowolenie** (2 osoby – 3,6%), **wycofanie–bunt–konwersja–zimna kalkulacja** (2 osoby – 3,6%) oraz **bunt–zadowolenie–konwersja–zimna kalkulacja** (2 osoby – 3,6%).

Wszystkie modele adaptacji wykazały 4 osoby (7,3%), natomiast nie dokonały wyboru modelu adaptacji 33 osoby (60%).

W grupie skazanych dorosłych po raz pierwszy odbywających karę **najwyższą rangę** uzyskał **model wycofania** – wybrało ten model najczęściej skazanych (5 osób – 9,1%).

Po upływie 6 miesięcy na tej samej grupie dorosłych odbywających karę po raz pierwszy powtórzono badanie kwestionariuszem dotyczącym modelu adaptacji skazanych do warunków więziennych. Celem tego badania było ustalenie czy nastąpiła zmiana w wyborze typu przystosowania do warunków więziennych przez tych skazanych. Wyniki tego badania przedstawiono w tabeli 19.

Z danych zawartych w tabeli 19 wynika, że jedynym modelem pojedynczym, który wybrali skazani dorośli po raz pierwszy odbywający karę, jest **wycofanie**. Takiego wyboru dokonało 11 osób (20%). W badaniach zasadniczych model wycofania także miał charakter dominujący, ale wybrało go wtedy 5 osób, tj. 9,1%. Zatem po 6 miesiącach, które minęły od zasadniczego badania, więcej skazanych stosuje typ przystosowania polegający na wycofaniu.

Tabela 19. Rozkład modeli adaptacji w grupie skazanych dorosłych po raz pierwszy odbywających karę – powtórzone badanie

Model adaptacji	Liczba badanych	Struktura [%]
W	11	20,0
W, ZK	1	1,8
B, Z	2	3,6
K, ZK	2	3,6

Model adaptacji	Liczba badanych	Struktura [%]
W, B, Z	3	5,5
W, K, ZK	1	1,8
B, Z, K	1	1,8
W, B, Z, K	2	3,6
W, B, Z, ZK	2	3,6
Wszystkie	6	10,9
Żaden	24	43,6
Razem	55	100,0

Oznaczenia: W – wycofanie, B – bunt, Z – zadomowienie, K – konwersja, ZK – zimna kalkulacja.

Źródło: opracowanie na podstawie badań własnych.

Łącznie **mieszane modele** występują u 20 osób (36,4%). Najczęściej skazani dokonali wyboru następujących konfiguracji modeli adaptacji: **wycofanie–bunt–zadomowienie** 3 osoby (5,5%); **bunt–zadomowienie** 2 osoby (3,6%); **konwersja–zimna kalkulacja** 2 osoby (3,6%); **wycofanie–bunt–zadomowienie–konwersja** 2 osoby (3,6%); **wycofanie–bunt–zadomowienie–zimna kalkulacja** 2 osoby (3,6%). Pozostałe 9 osób (16,5%) wybrało pojedyncze zestawienia różnych modeli adaptacji.

W badaniach zasadniczych grupy dorosłych po raz pierwszy odbywających karę 15 osób dokonało wyboru modeli mieszanych (27,3%). Zestawienia modeli mieszanych stwierdzone u tych badanych nie pokrywają się z zestawieniami modeli mieszanych wykazanych w badaniach powtórzonych.

Natomiast wszystkie modele wybrało 6 badanych (10,9%) – w badaniach zasadniczych 4 osoby (7,3%). Zatem nie ma tutaj istotnej różnicy. Żadnego modelu nie wybrały 24 osoby (43,6%). Inaczej w badaniach zasadniczych, gdzie 33 osoby (60%) nie wybrały żadnego modelu adaptacji. Na podstawie tych wyników można stwierdzić, że po upływie 6 miesięcy więcej badanych dokonało wyboru modelu przystosowania, pojedynczego bądź mieszanego.

Najwyższą rangę, podobnie jak w badaniach zasadniczych, uzyskał **model wycofania**, ponieważ wybrała go największa liczba osób, tj. 11 (20%). Uzyskany w badaniach powtórzonych wynik dla modelu wycofania jest dwukrotnie wyższy niż w badaniach zasadniczych (5 osób – 9,1%).

Podsumowanie i wnioski

Celem wykonania kary pozbawienia wolności jest przede wszystkim wzbudzenie w skazanych woli współdziałania w kształtowaniu społecznie pożądanych postaw, w szczególności poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego

i powstrzymania się od powrotu do przestępstwa. To, czy udaje się ten cel osiągnąć, zależy od wielu czynników, np. kim są osoby trafiające do więzienia, w jaki sposób kara pozbawienia wolności jest wobec nich wykonywana, jak skazani przystosowują się do warunków izolacji więziennej itp.

Autorka prezentowanych badań starała się odpowiedzieć na pytanie: jakie są stosowane modele przystosowania do warunków więziennych przez recydywistów penitencjarnych i dorosłych po raz pierwszy odbywających karę?

W grupie recydywistów penitencjarnych najczęściej wybieranym modelem adaptacji był model wycofania, takiego wyboru dokonało 20,7% skazanych. Łącznie pojedyncze modele adaptacji wybrało 28,7% badanych. Modele mieszane stwierdzono u 32,6% recydywistów. Pozostali skazani (32,2%) nie dokonali wyboru żadnego modelu adaptacji.

Wśród dorosłych odbywających karę po raz pierwszy dominującym modelem adaptacji był, tak jak w grupie recydywistów penitencjarnych, model wycofania, który wykazało 9,1% badanych. Łącznie wyboru pojedynczych modeli dokonało 12,7% skazanych. Nie dokonało wyboru żadnego modelu adaptacji 60% badanych.

W badaniach powtórzonych na tej samej grupie skazanych po upływie 6 miesięcy wzrósł odsetek zwolenników wyboru modelu wycofania do 20% badanych, przy czym należy zaznaczyć, że był to jedyny wybierany model pojedynczy. Ponadto więcej skazanych wybrało modele mieszane i w konsekwencji mniej skazanych nie wybrało żadnego modelu adaptacji (43,6%).

Wyniki przeprowadzonych badań wskazują, że skazani najczęściej wybierali mieszane modele. Ponadto duża grupa badanych nie wybrała żadnego modelu adaptacji. Przystosowanie się wg modeli E. Goffmana świadczy o małych szansach na resocjalizację, większe szanse mają ci skazani, którzy nie dokonali wyboru żadnego modelu. Wobec tych badanych należy prowadzić intensywne oddziaływania resocjalizacyjne.

Badania dotyczące modelu adaptacji skazanych do warunków więziennych wskazują na konieczność zasadniczych zmian w resocjalizacji instytucjonalnej.

Wskazane jest tworzenie zakładów karnych opierając się na rozwiązaniach homogenicznych. Skazanych przyjętych do tego typu zakładu kieruje się, na podstawie rozpoznania diagnostycznego, do tzw. homogenicznych grup wychowawczych, tj. skupiających skazanych o zbliżonym stopniu wykolejenia i podobnym stanie osobowości. Następnie stosuje się oddziaływania najbardziej adekwatne do danej odmiany wykolejenia społecznego. Wymaga to tworzenia zakładów stosujących zróżnicowane oddziaływania resocjalizacyjne.

Dlatego też wychowawcy powinni przeprowadzać badanie kwestionariuszem dotyczącym modelu adaptacji skazanych do warunków więziennych. Ustalenie typu przystosowania umożliwi dobór właściwego rodzaju oddziaływań resocjalizujących.

W opinii autorki zachodzi potrzeba prowadzenia tego typu badań oraz tworzenia zakładów opartych na rozwiązaniach homogenicznych, gdzie niezmiernie ważne są badania diagnostyczne i obserwacja skazanych. Jednak wymaga to przeorganizowania aktualnie funkcjonujących zakładów resocjalizacyjnych.

Streszczenie

Skazani, którzy trafiają do jednostek penitencjarnych w celu odbycia kary pozbawienia wolności stają przed koniecznością dokonania wyboru odpowiedniej techniki (modelu) radzenia sobie z dolegliwościami sytuacji więziennej, a jednocześnie sposobu zmniejszania rozbieżności pomiędzy środowiskiem zamkniętym, a światem zewnętrznym. Aby poznać te techniki skonstruowano kwestionariusz dotyczący modelu adaptacji skazanych do warunków więziennych w oparciu o wyszczególnione przez E. Goffmana typy przystosowania tj. wycofanie, bunt, zadomowienie, zimną kalkulację i konwersję. W artykule zaprezentowano wyniki badań własnych dotyczące modeli adaptacji skazanych do warunków więziennych. Badaniami objęto recydywistów penitencjarnych oraz dorosłych pierwszy raz odbywających karę pozbawienia wolności.

Słowa kluczowe: adaptacja, skazani, zakład karny.

Abstract

Models of adopting the convicted to the imprisonment conditions – the results of my own research

Convicted who are sent to penitentiary, units in order to serve a sentence of imprisonment, are obliged to choose a proper technique (model) of coping with the imprisonment discomfort and the way of minimizing discrepancy between the restricted and the outer world at the same time. In order to know these techniques, there has been a special questionnaire written which applies to a model of adopting the convicted to the imprisonment conditions. This questionnaire is based on the types of adaptations enumerated by E. Goffman and these are withdrawal, rebellion, settling down, cold calculation and conversion. In this article I introduced the results of my own research that concern the models of adopting the convicted to the imprisonment conditions. The survey included recidivists and the adults who serve a sentence of imprisonment for the first time.

Key words: adaptation, convicted, penitentiary.

Bibliografia

- Borucki Z. (1976). Teoretyczna koncepcja przystosowania ogólnego we współczesnej psychologii. *Zeszyty Naukowe WSP w Szczecinie* 15.
- Ciosek M. (1996). *Człowiek w obliczu izolacji więziennej*. Gdańsk: Wydawnictwo Archidiecezji Gdańskiej „Stella Maris”.
- Goffman E. (1975). Charakterystyka instytucji totalnych. W: *Elementy teorii socjologicznych*. Warszawa: PWN.

- Obuchowski K. (1961). Model i typ przystosowania psychicznego człowieka. *Zeszyty Naukowe UAM* 5.
- Przetacznik-Gierowska M., Makiello-Jarza G. (1985). *Psychologia rozwojowa i wychowawcza wieku dziecięcego*. Warszawa: WSiP.
- Sikora J. (1978). *Problemy resocjalizacji w świetle badań psychologicznych*. Warszawa: PWN.
- Tomaszewski T. (1967). *Psychologia jako nauka o człowieku*. Warszawa: Wydawnictwo Książka i Wiedza.
- Wolfgang M. (1961). *Ouantitative analysis of adjustment to the prison community. Criminology and Police Science* 51.

Aneks

Kwestionariusz

Kwestionariusz zawiera 24 twierdzenia dotyczące odbywania kary pozbawienia wolności. Przeczytaj uważnie każde zdanie i udziel odpowiedzi zakreślając, tę z którą się identyfikujesz (krzyżykiem TAK lub NIE). Nie opuszczaj żadnego zdania. Pamiętaj, że nie ma złych ani dobrych odpowiedzi. Bądź szczerzy. Badania są anonimowe i będą wykorzystane tylko dla celów naukowych.

Lp.	Zdanie	TAK	NIE
1	Nie chcę utrzymywać kontaktów z rodziną i znajomymi, bo to nie poprawi mojego losu	TAK	NIE
2	Moje myśli i uczucia obracają się wokół ciężkiej sytuacji, w której się znalazłem. Nie wierzę, aby mogło być lepiej	TAK	NIE
3	Moja sytuacja jest wyjątkowa, nikt nie cierpi tak jak ja	TAK	NIE
4	Nie interesuję się tym co mnie otacza, przecież nic nie zależy tutaj ode mnie	TAK	NIE
5	Często uciekam w świat marzeń i fantazji, mam wtedy wrażenie że to tylko zły sen	TAK	NIE
6	Robię tylko to, co może odwrócić uwagę od cierpienia. Nie mam wpływu na to co się dzieje	TAK	NIE
7	Kara która mnie spotkała jest niewspółmierna do popełnionego czynu. Inni robią gorsze rzeczy i unikają kary	TAK	NIE
8	Mam swoich ludzi, którzy nie poddają się. Umieją się bronić, zmusić władze aby się z nami liczyła. Mam w nich oparcie	TAK	NIE

Lp.	Zdanie	TAK	NIE
9	Wiem co mam robić, aby osiągnąć swoje cele	TAK	NIE
10	Nakazy regulaminu są bezsensowne, krzywdzące i poniżające godność człowieka	TAK	NIE
11	Funkcjonariusze są ludźmi zakłamanymi i zdemoralizowanymi. Trzeba z nimi walczyć	TAK	NIE
12	Dla świętego spokoju robię to, co mi nakazują	TAK	NIE
13	Wiem jak najmniejszym wysiłkiem zapewnić sobie zaufanie funkcjonariuszy	TAK	NIE
14	Zainteresowanie problemami innych to mój sposób na życie. Nikt się jeszcze nie zorientował, że moje zachowanie nie jest szczerze	TAK	NIE
15	Pomagam innym, jeśli mogą mi się odwdzięczyć	TAK	NIE
16	Wśród współwięźniów i personelu mam opinię życzliwego. Ci, którzy tak sądzą nie wiedzą, że prędzej czy później będą musieli za to zapłacić	TAK	NIE
17	Robię to, co będzie się podobać funkcjonariuszom. Podpowiadam im „co trzeba zrobić, aby było lepiej”	TAK	NIE
18	Mówię funkcjonariuszom, to co chcą usłyszeć	TAK	NIE
19	Pokazuję funkcjonariuszom, że jestem uległy i posłuszny, oni nie zdają sobie sprawy że to tylko pozory	TAK	NIE
20	Funkcjonariusze nie wiedzą, że ich oszukuję	TAK	NIE
21	Mam wiele okazji do załatwiania swoich interesów, których pomysłność jest dla mnie najważniejsza	TAK	NIE
22	Znam tajemnice i zwyczaje innych skazanych, potrafię je umiejętnie wykorzystać	TAK	NIE
23	Wiem o słabościach i sekretach funkcjonariuszy, dzięki temu mogę liczyć na ich szczególne względy	TAK	NIE
24	Moje milczenie za błędy funkcjonariuszy jest zawsze bardzo drogie. Oczekuję na nagrody, których nie ma w regulaminie	TAK	NIE

Sprawdź czy nie opuściłeś jakiegoś zdania. Poniżej proszę o podanie kilku informacji o sobie. Dane są anonimowe i będą wykorzystywane tylko dla celów naukowych. Dziękuję.

Dane o ankietowanym:

— Wiek:

— Popelnione przestępstwo (artykuł kodeksu karnego):

— Miejsce zamieszkania (wieś, miasto – w przybliżeniu liczba mieszkańców):

-
- Pochodzenie społeczne (chłopskie, robotnicze, inteligenckie):
 - Wykształcenie (niepełne podstawowe, podstawowe, zawodowe, średnie, wyższe):
 - Stan cywilny (kawaler, żonaty, rozwiedziony, wdowiec):
 - Wysokość wyroku (łącznie w latach):
 - Zatrudnienie przed odbywaniem kary pozbawienia wolności (praca stała, praca dorywcza, brak pracy):